

УВ'ЯЗНЕННЯ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧИЙ АСПЕКТИ

Мисливий В. А.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Яким має бути ув'язнення як вид кримінального покарання в новому кримінальному законодавстві? Якою має бути нова сучасна в'язниця в Україні у XXI столітті? Які у зв'язку з цим постають питання перед пенітенціарною системою України? Відповіді на ці питання залишаються важливими для української держави.

З початку доби незалежності України понад тридцять років її розбудови закладалися нові ідеї реформування кримінально-виконавчої системи, вживалися заходи щодо покращення умов відбування покарання засудженими в місцях позбавлення волі, вдосконалювалися шляхи підготовки персоналу кримінально-виконавчої системи, відбувалися зміни у галузевому законодавстві, спрямовані на гуманізацію відбування засудженими цього виду покарання.

Разом з цим, не дивлячись на певні позитивні зміни, пошук та впровадження окремих оригінальних і нетрадиційних ідей у цій сфері, орієнтованих на побудову нової сучасної моделі кримінально-виконавчої системи України та її кримінально-виконавчих установ, спрямованих на реформування пенітенціарної системи, цей процес не можна вважати завершеним.

Названі вище питання набувають особливої актуальності, виходячи із потреб розвитку національної системи виконання кримінальних покарань, наближення її до кращих європейських стандартів, вирішення галузевих завдань центральними органами виконавчої влади та відповідними службами, діяльність яких пов'язана зі сферою кримінальної юстиції, й значною мірою обумовлені процесом реформуванням вітчизняного кримінального законодавства, створенням його нової інноваційної парадигми, що може суттєво вплинути на кримінально-виконавчу та пенітенціарну політику.

Реформування кримінального законодавства, що відбувається відповідно до Указу Президента України «Питання Комісії з питань

правової реформи» від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 [1], в сегменті розвитку кримінального права та кримінального законодавства передбачає необхідність розвію законотворчого процесу у векторі ефективної реалізації його результатів у майбутній правозастосовній діяльності.

У свою чергу, вказаний процес об'єктивно обумовлює необхідність пошуку, вироблення та здійснення комплексу організаційних, соціальних, економічних, фінансових, технічних, кадрових, правових та інших заходів на державному рівні. Практика показує, що неврахування уповноваженими суб'єктами вказаних факторів, відсутність планової, координованої роботи призводить до прорахунків у цій сфері.

З цього приводу нагадаємо передбачення в Кримінальному кодексі України 2001 року нового на той час виду покарання, як арешт – короткострокового, але досить суворого тримання засудженого в умовах ізоляції, для повної реалізації якого в Україні не було забезпечено належних місць відбування цього виду покарання – арештних домів.

Принагідно, можна згадати проблеми, пов'язані із відтермінуванням дії законодавства про впровадження кримінальних проступків у зв'язку з відсутністю органів дізнання, які повинні були їх розслідувати, випадки прийняття законодавцем правових норм, що створювали колізію кримінальної та адміністративної відповідальності у сфері дорожнього руху тощо.

Отже, системність у реалізації положень щодо розвитку кримінального права передбачає координованість, узгодження та взаємодію законотворчого процесу із діяльністю, пов'язаною з переглядом та вдосконаленням відповідних інститутів кримінально-виконавчого права, прогнозуванням їх трансформацій, усунення та запобігання прогалинам, суперечностям, колізіям та іншим недолікам, що можуть гальмувати процес правової реформи.

Сьогодні за результатами діяльності робочої групи, створеної на підставі згаданого вище Указу Президента, протягом 2019–2023 років розроблена модель майбутнього Кримінального кодексу України [2], у межах якої вбачається концептуально нове бачення інституту покарання, підходи, пов'язані з переглядом видів покарання, визначення типових санкцій за злочини різних видів та ступенів тяжкості; розроблення типових і співрозмірних між собою окремих видів покарань, винесення всіх санкцій за вчинення злочинів у Загальну частину кодексу та інші.

Виходячи з предмета вказаних тез відзначимо, що покарання у своїй новій інтерпретації виступає в якості одного із видів кримінально-правових засобів, яке за вчинення злочинів, зокрема,

у виді основних покарань, передбачає ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення. При цьому за вчинення кримінальних проступків може призначатися такий вид покарання, як арешт.

Принагідно відзначимо, що проєктом пропонується широкий комплекс засобів кримінально-правового характеру, який містить значну кількість новел: пробація; засоби безпеки; реституція чи компенсація; конфіскація майна чи вилучення речі; судимість; кримінально-правові засоби щодо юридичної особи, що також вимагає певної уваги з огляду на їх доктринальні та практичні проблеми реалізації.

Звертаючись до покарань, пов'язаних із ув'язнення на певний строк та довічним ув'язненням, залишимо поза розглядом герменевтичні підходи до визначення їх видів на відміну від «позбавлення волі» та «довічного позбавлення волі», які вимагають окремого з'ясування.

Натомість відзначимо, що на сьогодні в місцях позбавлення волі на певний строк відбуває покарання 42726 осіб, що ж стосується довічного позбавлення волі, то цей вид покарання відбуває 1500 засуджених. Разом з цим, на відміну від існуючих у чинному КК строків ув'язнення, в проєкті КК України передбачається його встановлення на строк від 3 місяців до 20 років, а за злочин геноциду, злочин агресії, а також злочини пов'язані з умисним позбавленням життя людини, злочини проти людяності і воєнні злочини – до 30 років. Отже, в будь-якому разі знижується нижча межа та підвищується верхня межа строків цього виду ув'язнення на певний строк.

Що стосується довічного ув'язнення – це обмеження у реалізації права на особисту свободу шляхом безстрокового тримання засудженої особи в місці ув'язнення, то воно встановлюється і призначається лише за злочини 9 ступеня тяжкості.

Санкції за злочини у виді ув'язнення встановлюються залежно від ступеня їхньої тяжкості (9 ступенів), а саме ув'язнення на строк: 1) від 3 місяців до 2 років; 2) від 2 до 3 років; 3) від 3 до 4 років; 4) від 4 до 6 років; 5) від 6 до 8 років; 6) від 8 до 10 років; 7) від 10 до 13 років; 8) від 13 до 16 років; 9) від 16 до 20 років або довічне ув'язнення.

При цьому за злочин 9 ступеня тяжкості, який є злочином геноциду, злочином агресії, злочином проти людяності або воєнним злочином, встановлюється санкція у виді ув'язнення на строк від 16 до 30 років або довічного ув'язнення. Усвідомлюючи, що вказані підходи в процесі законотворення можуть отримати певне коригування, вони, на наш погляд, можуть слугувати певними орієнтирами для визначення потреб кримінально-виконавчої та пенітенціарної політики в державі.

У зв'язку із триваючим процесом правової реформи в Україні, враховуючи необхідність запровадження нових напрямів і заходів щодо розвитку національної системи виконання кримінальних покарань, її наближення до європейських стандартів, реформування пенітенціарної системи, вдосконалення кримінального, кримінально-виконавчого законодавства, незважаючи на широкомасштабну збройну агресію РФ проти України, уявляється необхідним:

– у межах подальшої реалізації заходів Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи України на період до 2026 року [3] здійснювати постійний моніторинг рівня, структури та динаміки злочинності, а також прогнозування тенденцій її розвитку;

– з урахуванням триваючого процесу реформування кримінального законодавства здійснювати скоординовані заходи, що слугуватимуть діяльності з уніфікації майбутньої законодавчої та нормативно-правової бази галузей кримінально-правового спрямування, для забезпечення реалізації завдань виконання кримінального покарання;

– визначення з урахуванням інноваційних підходів розбудови нового кримінального законодавства майбутніх потреб розвитку пенітенціарної системи держави, зокрема щодо видів, оптимальної кількості та розташування установ для утримання відповідних категорій ув'язнених;

– розв'язання проблеми створення та реалізації сучасної нової найбільш сприятливої для забезпечення людини, суспільства та держави моделі місця тримання ув'язнених (в'язниці) для осіб, які відбувають ув'язнення на певний строк, а також довічне ув'язнення [4];

– сприяти більш широкому залученню вчених, практиків, представників правозахисних організацій та громадськості до визначення, дослідження та обговорення інноваційних підходів, спрямованих на вироблення подальших заходів реформування пенітенціарної системи України з метою створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку людини, суспільства та держави.

Література:

1. Питання Комісії з питань правової реформи від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 : Указ Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.

2. Проєкт нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст проєкту (станом на 14.10.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

3. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Тех>.

4. Богатирьов І. Г Сучасна в'язниця в Україні: інноваційна модель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 2. С. 85–91. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2023/2/15.pdf> (дата звернення 20.10.2023 р.)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-26>

НАСИЛЛЯ У В'ЯЗНИЦЯХ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Михайлик О. Г.

*доктор юридичних наук, професор кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Проблема насилля у в'язницях місць несвободи Міністерства юстиції України є актуальною і не достатньо дослідженою проблемою. З огляду на проблематику варто наголосити, що насилля в місцях несвободи є доволі розповсюдженим явищем. До речі, воно проявляється як серед засуджених так, і персоналу місць несвободи до засуджених.

Вже не кажучи про випадки, коли персонал місць несвободи свідомо примушують засуджених страждати, аби досягти своїх цілей. Це моменти повної вразливості засудженого, коли він не може себе захистити, але потребує особливо медичної допомоги. Серед видів насилля, що характерні для в'язниці, варто виділити:

1) **фізичне насилля**, яке часто супроводжується тілесними ушкодженнями різних ступенів. Проте, коли йдеться про надання медичної допомоги, неважливо ким було завдано ушкодження, коли і як – працівники місць несвободи зобов'язані зреагувати. Проте доволі розповсюдженим явищем є те, коли засудженого в місці несвободи лишають в тому стані та не надають допомогу.

З цього приводу ми можемо говорити, що в місцях несвободи порушується ст. 3 Конвенції про захист прав людини та